

BIBLIOTEKAT MYSLIMANE NË SHKODËR

Sundimi i perandorisë osmane në Shkodër dhe në gjithë Shqipërinë, solli me vete përveç të tjerave edhe kulturën islame. Ndonëse më herët ka pasur myslimanë në Shqipëri, me konvertimin e besimtarëve katolikë, në myslimanë, u rrit numri i popullsisë myslimane.

Për këtë qëllim, u ndërtuan institucione fetare, objekte kulti, shumë xhami e shkolla, që frekuentoheshin nga populli. Për këto institucione nevojiteshin hoxhallarë, mësues dhe myderrizë, Po ashtu qenë të nevojshme të hapeshin mejtepe (shkolla), ruzhdije dhe medrese, mbasi në to rinia do të gjente ushqim mysliman. Të vetmet burime që qëndruan si fener dhe transmetuan kulturë për popullin, qenë medresetë (për të cilat kemi folur) dhe studentët që dolën prej tyre.

Ndërtimi dhe çelja e Medresesë së Qafës dhe asaj të Pazarit të Vjetër në Shkodër, kërkuan domosdoshmërinë e krijimit pranë tyre të bibliotekave.

Fillimisht ato quheshin qytyphane dhe patën një fond të konsiderueshëm librash fetarë dhe shkencorë, por me kalimin e viteve, me shtimin e numrit të nxënësve e të hoxhallarëve, erdhën duke u shtuar në sasi e cilësi, e duke u rritur edhe në lumenj të tjerë të dijes njerëzore, pra edhe jashtë teologjisë islame, pasi në këto shkolla u futën edhe lëndë të kulturës së përgjithshme.

Pjesën kryesore të fondit të këtyre bibliotekave, në hapat e para të krijimit të tyre e përbënin librat fetarë të dhuruar, ato të sjellë nga hoxhallarë, mësues dhe myderrizë të huaj, të cilët dhanë mësim, si dhe nga bibliotekat e pashallarëve të Shkodrës, si Mehmet Pashë Plaku, Karamahmud Pasha dhe Mustafa Pasha.

Ka të dhëna të dokumentuara që flasin se fondi i bibliotekës së Mehmet Pashë Plakut ia kalonte bibliotekës së Medresesë së Qafës dhe të Medresesë së Pazarit të Vjetër. Këto libra mbanin vulën e pashallarëve Bushatllinj. Se ç'pasuri pati kjo bibliotekë na tregon edhe ky episod: "Kur i shkonte një njeri i sërës së tij

Mehmet Pashë Plakut për vizitë, ai së pari e shoqëronte në dhomën e bibliotekës. Aty i tregonte mikut se ishte duke parë gjysmën e librave, pasi pjesën tjetër e kishte në pallatin e tij, në Bushat'". Përmes vakëfnames (dokument që tregon se është lanë vakëf) së Mustafa Pashës, të vitit 1833 mësojmë se në ndërtesën me shumë dhoma të Medresesë së Pazarit, biblioteka ishte e vendosur në një godinë të veçantë me dy kate, ku kishte salla studimi, dhoma e raftë për sistemimin e tyre.

Biblioteka e Vakëfit

Kjo bibliotekë origjinën e saj e ka shumë të hershme. Nuk dihet se kur është krijuar, por fillesat i ka me ardhjen e perandorisë osmane. Ajo filloi të shtojë fondet e librave me dhurimin vakëf nga persona të ndryshëm, si hoxhallarë, mësues e myderrizë, të cilët merreshin me edukimin shpirtëror të besimtarëve, me besimin islam. Gjatë viteve u shtua më tepër me fonde të reja. Po ashtu kur ndonjë hoxhë apo mësues besimi ndërronte jetë dhe nuk kishte trashëgimtar, e linte amanet që biblioteka e tij t'i dhurohet Myftinisë.

Shumica e librave të kësaj biblioteke u trashëguan nga Medreseja e Vjetër e Qafës dhe ajo e Pazarit të Vjetër, dhurimi i bibliotekës së pashallarëve Bushatllinj të Shkodrës, të Mehmet Pashë Plakut të Karamahmud Pashës e të Mustafa Pashës, bazuar në vakëfnamën e tij të vitit 1833. Shumica e librave në këtë bibliotekë mbajnë vulën e tyre, që në fillim ndodhej në Medresenë e Qafës dhe në Medresenë e Pazarit të Vjetër. Më pas kaluan në zyrën e Myftinisë Shkodër. Biblioteka pasurohej dhe shfrytëzohej vazhdimisht, si nga Myftinia e Shkodrës, myderrizët, mësuesit dhe nga populli.

Librat kanë qenë në 2-3 kopje dhe duke funksionuar si bibliotekë popullore ato u vjetëruan shumë. Më së shumti ato kanë qenë në gjuhën klasike orientale, arabe, turke e perse, si dhe në gjuhën shqipe. Aty gjendeshin libra shumë të rrallë fetarë, të fushave të tjera të dijes njerëzore, por dhe të kolosëve të letërsisë së Orientit. Për administrimin e tyre kanë punuar intelektualë të njohur, poliglotë të shquar e hoxhallarë, që njihnin me rrënjë e themel këto gjuhë, si: Hamdi Bushati, Hafiz Muhamet Kuçkqiqi, Hafiz Abdullah Berdica (Neziri) dhe së fundi Hafiz Esat Myftia,

i cili punoi edhe mbas vitit 1967 kur të gjitha bibliotekat e institucioneve fetare dhe të ato që hoxhallarët patën në shtëpitë e tyre i kaluan bibliotekës së qytetit të Shkodrës. Në vitin 1990, ky fond, natyrisht i reduktuar në vite e pas dëmtimeve, u soll nga Myftinia e Shkodrës dhe kaloi në fondin e bibliotekës së medresesë “Haxhi Sheh Shamia”, ku dhe përsëri lëvizi prej aty në një vend tjetër. Biblioteka në Pazar të Vjetër ka qenë pranë Medresesë së Pazarit të Vjetër, në një godinë në vete prej dy katesh, me disa dhoma e salla studimi. Me mbylljen e medreseve, biblioteka kaloi në zyrën e Myftinisë, por thonë se një pjesë e saj kaloi në duart e mësuesve e myderrizëve që patën dhënë mësim.

Në arkivin e hershëm të vakëfit ka qenë një vakëfname që tregon se biblioteka ishte shumë e moçme.

Kjo bibliotekë u ka shërbyer edhe të tjerëve, dhe kushdo mund të merrte libra me firmë dhe t’i kthente përsëri pas leximit.

Biblioteka “Këlliçi” (Myftiej) në lagjen Qafë (Tabakë)

Biblioteka ka qenë një ndër më të vjetrat dhe më të hershmet në Shkodër, e krijuar nga Hafiz Hasan Këlliçi, në vitin 1230 hixhri, i cili ishte kadi zyrtar i Shkodrës dhe kish tërhequr simpatinë e gjithë banorëve të Shkodrës pa përjashtim. Ishte njeri studioz e inteligjent. Ky nëpunës i gjendjes civile, gjyqtar, kadi (siç i thoshin në atë kohë), për funksionin që mbante iu desh një përgatitje e mirë. Për këtë qëllim, si njeri i ditur formoi këtë bibliotekë. Me këtë kadi filluan hapat e parë të saj si një bibliotekë më të vërtetë serioze. Pas vdekjes së Hafiz Hasan Këlliçit, për bibliotekën u kujdes nipi i tij Jusuf Efendi Tabaku, i cili edhe ky si gjyshi veprroi për të mirën e popullit të Shkodrës dhe kishte fituar simpaninë e banorëve të qytetit dhe të rretheve. Ai shpeshherë me anën e fjalës kish bindur pashallarët osmanë që të mos i cënonin të drejtat e popullit. Jusuf Tabaku jo vetëm e trashëgoi këtë bibliotekë, por luajti edhe një rol të rëndësishëm në pasurimin e kësaj biblioteke.

Shtëpia ku ndodhej biblioteka ka qenë nën kalanë “Rozafa” në lagjen Qafë (Tabakë) dhe pranë lumit Drin.

Biblioteka në vite pësoi dëmtime. Në shënimet që ka lënë Jusuf Efendia, mësojmë se: “një rrufe që ra në depot e municioneve të kalasë dogji dhe shtëpinë e këtij dijetari të lartë mysliman të Shkodrës”, që pastaj u bë myfti i Shkodrës deri në vitin 1904, kur

u nda nga jeta. Ai la këtë përshkrim: “Më 8 të muajit Qanuni Evele, ditën e diel në orën 3 allaturka të vitit 1290 xhybehaneja që u gjend në kala të Shkodrës mori flakë, nga një rrufe e mndershme me të ndezun të municionit u bë zhari krejtësisht dhe shtëpia e jonë mbrenda së cilës mbaroi gjithçka. Unë dhe djali i jem pështuam, 5 veta të tjerë sharruen zhar në atë zjerm. Gëzoshin paqen e Zotit. Bashkë me teshat e shtëpisë e shumta e librave më mbaruen. I madhi Zot ma shpërblejt në kohën që shpërblehen tana punët”.

Nga ky përshkrim kuptohet se Jusuf Tabakut nuk i shpëtoi gjë, po edhe në rast se i shpëtoi gjë këto i mori lumi Drin dhe ajo që shpëtoi u mblodh prej tij dhe u ruajt në bibliotekë, me afro 2000 volume në gjuhën arabe, turke, persiane e pak frëngjisht. Më pas, trashëguesi i kësaj biblioteke qe Hafiz Esat Myftinia, i cili e sistemoi në bazë të inventarit të vjetër të lënë nga Jusuf Efendia. Ai i ndau librat dhe i sistemoi në 30 grupe ose lëndë të ndryshme, si: filozofi, teologji, theosofi, letërsi, gramatologji, gjuhë shqipe dhe pak frëngjisht, lëndë të lidhura ngushtë me fenë islame.

Nga inventari që ka lënë Jusuf Efendia, biblioteka përmbante këto libra, në këto lëndë: 1. Tefsire (Interpretime të Kur’anit). 2. Texhvit (Si shqiptohet Kur’an, tematika e Kur’anit). 3. Kiaret (Si shqiptohet Kur’an, fonetika e Kur’anit). 4. Hadis (Fjalë profetike). 5. Meuiza (Predikime). 6. A-Kaid (Teologji). 7. Hiqmet (Filozofi). 8. Fikh (Udhëzime feje). 9. Fetava (Gjykime). 10. Usuli Fikç (Baza e fikhut). 11. Feraiz (Përpjesëtim pasurie mbas vdekjes). 12. Tessavul (Mysticizëm). 13. Meanij (Letaratyr). 14. Bejan (Retorikë). 15. Nahv (Sintaksë). 16. Urus (Rima, rrjedhimisht vjersha, zbukurimi i fjalës). 17. Sarf (Etimologji e fjalëve arabe). 18. Lugat (Fjalorë të ndryshëm). 19. Mantike (Logjikë). 20. Adab (Avokaturë). 21. Tarih (Histori). 22. Qimia (Kimi). 23. Hisan-Mendese (Matematikë (numërorë), gjeometri, trigonometri). 24. Xhografia (Gjeografi). 25. Mytemviat (Të ndryshme). 26. Mexhmua (Përmbledhje). 27. Astolab (Astronomi). 28. Shqip. 29. Frëngjisht.

Veç librave, biblioteka ka pasur edhe shumë dorëshkrime të moçme, njëri prej të cilëve kishte një rendësi të veçantë (të posaçme) VEHBIIJE, shkruar nga Tahir Efendi Gjakova i njohur me emrin Tahir Efendia i Madh. Kjo bibliotekë mbas librave me shumë vlerë, mbante edhe dy tahte astronomike të Hoxha Tahsinit, të botuara në Paris në vitin 1284 (Hixhri).

Një pjesë e librave është e kuptueshme se kanë qenë edhe të Jusuf Efendisë, i cili mbasi i dorëshkruante ato i lidhte vetë me karton, kështu që formonte volume me radhë. Në këtë bibliotekë ka qenë dhe një nga dorëshkrimet e tij, brenda të cilit përmbante shumë ngjarje me rëndësi historike, si psh.: datat e qeverisjes së pashallarëve bashkë me emrat e tyre. Herë -herë tregon edhe ndonjë ngjarje me karakter historik, vetjak etj.

Simpatia e mbarë popullit të Shkodrës për Jusuf Tabakun u tregua me rastin e rrënimit (djegies) të shtëpisë. Menjëherë pas ngjarjes, të gjithë i shkojnë në ndihmë (këtu përfshihen edhe katolikët) dhe më plot respekt i ofruan Jusufit një shtëpi të pajisur me gjithçka, ku të donte, në lagjet e tyre.

Hafiz Esat Myftia, në lidhje me krijimin e kësaj biblioteke ka thënë: “Biblioteka themelet e para të saj i vuri me të përmendurin Hasan Efendi Këllici”. Për datë s’kemi dokumente, vetëm dimë se sipas nipit të ttij ka një dorëshkrim që dokumenton rrënimin e parë të shtëpisë si edhe të bibliotekës. Ky dokument ka datën 1290, të vjetit rumi. Me vonë biblioteka ka pësuar përsëri dëmtime nga një djegie tjetër. Dëmtimin më të rëndë dhe pothuajse të plotë e pati në vitin 1967. Në këtë vit, shumica e librave të kësaj biblioteke kaluan në bibliotekën “Marin Barleti” të qytetit të Shkodrës, së bashku me bibliotekat e tjera fetare të hoxhallarëve, që u sistemuan në këtë bibliotekë nga Hafiz Esat Myftia, i emëruar enkas për këtë qëllim. Sipas thënieve të Mit’hat Myftisë, administrues i mëvonshëm mësojmë: “një pjesë shumë e vogël e librave u fshehën nga ne në vende të padukshme të shtëpisë. Por për fat të keq edhe këto u dogjën me djegien e shtëpisë pas demokracisë”.

Biblioteka “Myftiej” në lagjen Ndocej

Ashtu si biblioteka në lagjen Qafë, edhe kjo radhitet ndër më të hershmet, të vjetrat dhe më të pasurat e rrethit Shkodër. U krijua 300 vjet më parë nga Salih Efendia i Madh, dhe u trashëguua dhe u pasurua brez pas brezi, mbasi kjo familje pati trashëgimi hoxhallarësh dhe myftilerësh, të cilët u interesuan direkt për ruajtjen dhe pasurimin e saj me fonde të reja librash. Ndër më kryesorët në këtë rrafsh qe Salih Efendia i Madh dhe pastaj pasardhësit e tij. Pjesën më të madhe të librave, Salih Efendia i solli nga Stambolli me kuaj të cilit ia kishte dhënë vetë Mustafa

Pasha kur e pranoi propozimin e tij për t'u emëruar myderriz në Medresenë e Qafës. Ai ishte myderrizi i parë shqiptar së bashku me Myrteza Shoshin, të cilët dhanë mësim në këtë medrese. Ajo afërsisht numëronte mbi 2000 volume librash fetarë, si: filozofi, jurisprudencë fetare, shkencore, letrare, artistike, të shkruara të gjitha në gjuhën orientale dhe më vonë në shqip.

Më vonë, trashëguesi i kësaj biblioteke qe nipi i tij Salih Myftia. Edhe kjo, ashtu si bibliotekat e tjera u mor nga shteti, në vitin 1967, dhe një pjesë e saj u sistemua në bibliotekën "Marin Barleti" të Shkodrës. Eshtë për t'u përmendur edhe biblioteka e medresesë së viteve 1944-1947, në lagjen Zdralej, ku më parë qe Mejtepi i Molla Medos, e cila u krijua nga biblioteka e Vakëfit, por edhe nga librat e dhuruar nga familjarët e disa hoxhallarëve, si ato të familjes së Hafiz Jusuf Kelmendit, Sheuqet Ymerajt etj., fakt që na e vërteton një letër e Myftinisë së Shkodrës, me anë të së cilës falënderohet kontributi i tyre.

Në qytetin e Shkodrës ka pasur me dhjetëra e qindra minibiblioteka familjare, në familjet e hoxhallarëve dhe të intelektualëve të kohës. Qenia hoxhë me shkollë i nivelit të medreseve apo të shkollave të larta teologjike të kryera jashtë shtetit, të intelektualëve me një kulturë të gjerë të kohës nënkupton dhe ekzistencën e bibliotekave të vogla, por me libra të shumtë. Ato pasuroheshin herë pas here dhe sistemoheshin në rafte, dhoma e studio të veçanta. Fondi i tyre shtohet pandërprerje, si në numër të bibliotekave, ashtu dhe në atë të librave që mbanin në to. Më kanë treguar familjarët, se në vitin 1967 këto libra janë marrë nga shteti.

Thuhet se në Shkodër ka patur mbi 25.000 volume vetëm në gjuhën klasike orientale dhe mbi 10.000 volume nga bibliotekat private familjare.

Burimet:

- "Hylli i dritës", viti 1937, botime në çdo muaj të këtij viti.
- "Kultura Islame", viti 1937, nr.10.
- Smajl BALA, "Institucionet Islame dhe Hoxhallarët e Shkodrës", viti 2005, fq.87.